

TÜRKİYE'DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ KURULUŞU ÜZERİNE TEMEL TARTIŞMALAR: KALKINMA, EĞİTİM VE MİLLİ GÜVENLİK*

Arş. Gör. Süleyman İlaslan

Fırat Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Öz

Türkiye'de ilk düzenli televizyon yayınları 31 Ocak 1968'de başlamıştır. Ancak, Türkiye'nin televizyonla tanışması ve bir televizyon şebekesi kurulması için girişimlerde bulunulması çok daha eskilere dayanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de televizyon kurulmadan çok önce başlayan ve televizyonun kuruluşuna kaynaklık eden tartışmalar ele alınacaktır. Bu tartışmalar televizyonun henüz kurulmadan çok önce toplumsal ve siyasi hayatta üstlenmesi istenen temel rollere büründürüldüğünü ve sınırlarının belirlendiğini göstermektedir. Bu çerçevede, Türkiye'de televizyona yönelik ilk ilgilerin başladığı 1930'ların başından, ilk kez bir televizyon şebekesi kurma girişimlerinin başladığı 1950'lere ve oradan da ilk televizyon yayınlarına başlandığı 1968 yılına kadar olan dönemde, Türkiye'de televizyon konusunda yürütülen siyasi, toplumsal ve ekonomik tartışmalara ve her seferinde gerçekleştirilemeyen televizyon kurma girişimlerine odaklanılacak ve az gelişmiş bir ülkede yönetici sınıfların kalkınma, eğitim ve milli güvenlik gibi kavramlara dayanarak yeni teknolojilerle kurdukları sorunlu ilişkiler sorgulanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Televizyon, Tarih, Eğitim, Kalkınma, Milli Güvenlik

The Main Debates Around Establishment of Television Broadcasting in Turkey: Development, Education and National Security

Abstract

The first regular television broadcasting in Turkey started on January 31, 1968, with TRT Ankara Television. This study focuses on the debates regarding the television broadcasting's social and political role, which began long before the establishment of the television station. In this context I will first examine the interests in television that germinated between the 1930s and 1950s. I will also delve into the political, social and economic debates, which concentrate on the attempts for the establishment of television between 1930 and 1968, and analyze the ruling class' troubled relationship with technology in a less developed country like Turkey through concepts such as education, development and national security.

Keywords: Television, History, Education, Development, National Security

---

* Makale geliş tarihi: 09.12.2013
Makale kabul tarihi: 24.04.2014

Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Kuruluşu Üzerine Temel Tartışmalar: Kalkınma, Eğitim ve Milli Güvenlik

Giriş

Tüm dünyada olduğu gibi, televizyon, Türkiye’de de kurulmadan çok önce kendisinden söz ettirmeye ve tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu anlamda, Türkiye’de televizyona yönelik ilk ilgiler, dünyada televizyonun keşfi ve yayılmaya başlamasıyla paraleldir. Yeni bir teknoloji olarak televizyonun keşfi ve gelişimi 1930’lar boyunca Türkiye’de de yakından takip edilmiş, 1940’larda artarak süren bu ilgi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yönelinen yeni politikalar çerçevesinde 1950’lerde televizyon kurma isteği ve girişimlerine dönüşerek yoğunluk kazanmış ve 1960’larda, özellikle Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları çerçevesinde, siyasi gündemin önemli tartışmaları arasında yerini almıştır. Bu uzun tartışma sürecine ve girişimlere rağmen, ilk televizyon yayınları ancak 1968 yılında başlatılabilmektedir.

Televizyon konusunun böylesine uzun bir süre gündemdeki yerini koruması ve hükümetlerin ara ara bu konuda girişimlerde bulunması Türkiye’de insanların televizyonla tanışmasında ve televizyon fikrini benimsemesinde önemli bir unsur olmuştur. Ayrıca, bu tartışmalar televizyonun henüz kurulmadan çok önce sınırlarının ve siyasi ve toplumsal hayatta üstlenmesi istenen rollerinin belirlendiğini de göstermektedir. Bu tartışmalarda, tıpkı radyo gibi, televizyonun da eğitim, kalkınma ve milli güvenliğin sağlanmasında oynayacağı “büyük” role vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede, radyo ve televizyon yayıncılığı daha en başından devletin toplumu eğitme, biçimlendirme ve yönlendirme aracı olarak görülmüş ve bir milli güvenlik meselesi çerçevesine hapsedilerek hemen her zaman kontrol altında tutulması gereken bir alan olarak ele alınmıştır. 1960’larla birlikte yaşanan toplumsal canlanma ve hareketlenmeler bu anlayışın pekişmesine yol açmış, boş zamanı dolduran ve bireyselliği teşvik eden televizyonun emekçi sınıfların politikleşmesini engellemek için kullanılabilmesi fikri de belirlemeye başlamıştır. Dolayısıyla bu uzun süreçte televizyonun kuruluşuna gerekçe

olarak her ne kadar ulusal kaygılar, kalkınma ve eğitim vurgusu ön plana çıkarılsa da, temelde sermayenin talep ve beklentilerinin ve içinde yaşanan toplumsal canlanma ve bilinçlenme karşısında egemen sınıfların bu araçlardan daha etkin biçimde yararlanma isteğinin artmasının daha belirleyici olduğu rahatlıkla görülmektedir.

Bu açıdan, televizyonun kuruluşu üzerine yürütülen tartışmalar, teknolojiyi ithal eden az gelişmiş bir ülkede, egemen sınıfların bu yeni teknolojiden beklentilerini ve devletin yayıncılığa yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir. Radyonun devletin ağız olarak konumlandırılarak hemen her fırsatta bir siyasi propaganda aracına dönüştürüldüğü ve sınıfsal olarak kullanıldığı bir ortamda egemen sınıfların henüz yalnızca adı geçen televizyona yönelik beklentileri de bu anlamda yeni değildir. Bu beklentiler doğrultusunda yapay bir ihtiyaç algısı yaratılmaya ve televizyonun kuruluşuna temel sağlayacak meşruiyet zemini hazırlanmaya çalışılmıştır. Ancak, teknik açıdan gerekli altyapı hazırlıkları ve planlama bir türlü yapılmamıştır. Bunda, kurulan iktidarların yapısının, egemen blok içinde giderek daha fazla belirginleşen çelişkilerin ve benimsenen politikaların ülkeyi sürekli kriz ortamına sürüklemesinin payı büyüktür. İktidarların yayıncılığın gelişimi ve yaygınlaştırılması yerine, kontrolü ve kendi çıkarları çerçevesinde kullanımına öncelik vermeleri de bu adımları geciktirmiştir. Bu çerçevede, makalede 1930'lardan itibaren Türkiye'de şekillenmeye başlayan televizyon ilgisi ele alınacak, özellikle de, 1950'li yıllardan 1968 yılına kadar olan sürede, televizyon kurma girişimleriyle birlikte yoğunluk kazanan ve televizyon yayıncılığının kuruluşuna kaynaklık eden tartışmalar incelenecek ve bu uzun sürece rağmen televizyon yayıncılığının başlatılmama nedenleri yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümler bağlamında incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmamızın temel veri kaynakları Meclis tutanakları, gazeteler, dergiler ve konuyla ilgili Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) belgelerinden oluşmaktadır.

1. Televizyondan Önce de Televizyon Vardı

Televizyon, birçok ülkede, kurulmadan çok önce kendisinden söz ettirmeye başlamıştır (Adamou vd.: 2008). Yeni bir araç olarak ortaya çıkışı 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarına denk gelmiş olan televizyonun tarihi de, tıpkı medya tarihi gibi, kapitalizmin ve ulus devletlerin tarihiyle iç içe geçmiştir (Hickethier, 2008: 55; Hilmes, 2003: 1; Nerone, 2006: 101). 20. yüzyılın başlarıyla birlikte siyasi ve toplumsal hayatta yerini almaya başlayan yayıncılığın giderek artan önemi ulus devletleri bu alanı sıkı kontrol altına almaya sevk etmiştir. Radyo ile başlayan bu yaklaşım, televizyon konusunda da

sürdürülmüş, bunlar en başından itibaren hem sınırlar hem de yaratılması hedeflenen kamu açısından ulusal araçlar olarak görülmüş ve devletlerin yoğun müdahaleleri altında gelişimlerini sürdürmüşlerdir (Hilmes, 2003: 1).

1930'larla birlikte televizyon kurumsallaşma sürecine girmiş ve ilk program planları ve denemeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar, aynı dönemde, televizyona karşı kamusal bir ilginin oluşmasına da yol açmıştır (Hickethier, 2008: 55, 69). 1930'ların ilk yarısına kadar radyo yayıncılığı alanında kurumsallaşmasını tamamlamış ve alanın önemli aktörleri haline gelmiş National Broadcasting Company (NBC), Columbia Broadcasting System (CBS) ve British Broadcasting Corporation (BBC) gibi kurumlar, aynı zamanda, televizyon yayıncılığının da öncüleri olmuşlardır (Briggs ve Burke, 2011: 241). 1930'dan itibaren Almanya, İngiltere ve ABD'de deneme niteliğinde televizyon yayınları yapılırken, ilk düzenli yayınlara Mart 1935'te Almanya'da başlanmıştır. Ancak, televizyonun daha geniş kitleler tarafından tanınması 1936 Berlin Olimpiyatları'nın yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Ardından, 1939'a kadar, Fransa, İngiltere ve Amerika'da da yayınlara başlanmıştır. Böylece, İkinci Dünya Savaşı başlamadan kısa bir süre önce, ilk televizyon yayınları gerçekleştirilmiş, ancak alandaki gelişmeler savaşın patlak vermesiyle kesintiye uğramıştır (Briggs ve Burke, 2011: 260; Crowley ve Heyer, 2010: 360; Elsner vd., 1990: 193; Hickethier, 2008: 56, 69-72).

Bu ara döneme rağmen, yalnız ilk yayınları gerçekleştiren ülkelerde değil, diğer ülkelerde de televizyon konusu ilgi uyandırmaya ve incelenmeye başlanmıştır. Savaşın bitmesiyle birlikte İngiltere gibi öncü ülkelerin tekrar televizyon yayınlarını başlatması ise, televizyonun gerek toplumsal gerek siyasi alanda daha fazla ilgi uyandırarak ele alınmasına yol açmış, 1950'ler televizyonun hem bir kitle iletişim aracı olarak ortaya çıkışına, hem de hızla yayılışına tanıklık etmiştir (Hickethier, 2008: 56; Jeanneney, 2009: 260-262, 264). 1960'lar ise televizyonun tüm dünyaya yayıldığı, teknik ve programcılık açısından hızla geliştiği, televizyon yayıncılığının kendi sınırlarını belirlediği ve daha profesyonel bir yapıya kavuştuğu dönem olmuştur (Briggs ve Burke, 2011: 267, 269). Bu anlamda, 1960'lar ve 1970'lerde, Curran ve Seaton'un deyişiyle, televizyon rüştünü ispatlamıştır (2003: 190).

Televizyon yayınları ulus devletlerin etkisinin devam ettiği, kamu tekellerinin varlığını koruduğu bir dönemde yeniden gündeme gelmiş ve gelişimini, savaştan yeni çıkmış bir dünyanın kendisini refah devleti ideolojisiyle yeniden toparlamaya çalıştığı bir dönemde gerçekleştirmiştir (Murdock, 2005: 185). İkinci Dünya Savaşı sonrasında televizyon Amerika'da hızlı bir gelişim sürecine girerken, Avrupa'da daha yavaş bir gelişim göstermiştir (Hickethier, 2008: 74; Jeanneney, 2009: 264, 266). ABD'de radyo döneminde hakimiyetini ilan eden şebekeler televizyon yayıncılığının da hakim

aktörleri olmuşlar ve Federal Communications Commission (FCC)'nin benimsediği politikaların da desteğiyle onu da kısa sürede ticari bir tüketim aracına dönüştürmüşlerdir (Murray, 2003: 35-36; Winston, 2003: 11). Knut Hicethier, 1950'lerin ortalarına gelindiğinde televizyonun, Avrupa'da, giderek bir "Amerikan aracı" olarak algılanmaya ve yeni, modern batı yaşam tarzının bir sembolü olarak görülmeye başlandığını, Soğuk Savaş'ın ise politik bir araca dönüşmesine yol açtığını belirtmektedir. Bu çerçevede Batı Avrupa ülkelerinde tüketimi arttırıcı, boş zamanı dolduran ve bireyselliği teşvik eden bir araç haline gelirken, Doğu ülkelerinde daha politik ve ideolojik amaçlar için kullanılan bir araca dönüşmüştür (2008: 74-75). Bu süreçte, ulus devletler radyonun ardından televizyonun da ulusal kültür açısından merkezi bir araç olduğunu daha net bir biçimde kavramış (Hilmes, 2003: 4), televizyon da, tıpkı radyo gibi, toplumsal ve politik yaşamda üstleneceği temel rollere büründürülmüştür. Televizyonu "bir kültürel teknoloji" olarak tanımlayan Raymond Williams'ı izleyerek, mevcut toplumsal yapı ve ilişkiler düzeni içinde geliştirilen teknolojileri, "aranan ve zaten zihinde varolan belirli amaçlarla uygulamalar tarafından geliştirilen bir şey" olarak gördüğümüzde bu gelişme de pek şaşırtıcı olmasa gerektir. Neticede, televizyona kadar uzanan süreçte yaşananlar "yeni toplumsal koşullar ya da yeni bir toplum yaratan iletişim sistemlerinin tarihi değil", endüstriyel üretim ilişkilerinin değiştirdiği kapitalist toplumların tarihidir ve yayıncılık teknolojileri de bu tarihsel süreç içerisinde değişen birçok niyet ve amaç çerçevesinde şekillenmiştir (2003: 12, 13, 108).

Televizyon yayıncılığı biçimlendirilmeye çalışılırken, tıpkı radyo gibi, eğitim, kültür ve eğlence alanlarında önemli roller üstlenebilecek bir araç olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, televizyonun önemli bir kitle iletişim aracı olmaya başladığının fark edilmesi, radyonun kaderini paylaşarak, tüm dünyada politik müdahalelerin ve kontrol mücadelelerinin temel hedefi haline gelmesine yol açmıştır (Adamou vd. 2008; Briggs ve Burke, 2011: 264-273). Televizyonun giderek en etkili araç olarak görülmeye başlanması, gücüne duyulan inancı da arttırmış ve bu durum onu kontrol etme kaygılarını beraberinde getirmiştir. Ticari şebekeler sistemine sahip olan ABD'de bile soğuk savaş döneminde devlet American Broadcasting Company (ABC), CBS ve NBC şebekelerini doğrudan yönlendirmiştir. Avrupa'da ise, devletin rolü daha belirgin olmuştur (Jeanneney, 2009: 266-267, 269-271). Bu açılardan, televizyon da, yayıncılığın temel gelişimi çerçevesinde şekillendirilen bir teknoloji olmuştur (Williams, 2003: 24).

2. Türkiye’de Televizyonun Keşfi ve Gelişimine Yönelik İlk İlgiler

Türkiye’de televizyona yönelik ilk ilgiler, dünyada gerçekleştirilen deneme çalışmalarına paralel olarak, 1930’ların başlarına kadar geri gitmektedir (Cumhuriyet, 17.04.1931: 3). Cumhuriyet gazetesi, 11 Haziran 1932’de, televizyon çalışmalarının giderek başarıya ulaştığı ve televizyonun “uzaktaki manzara ve sesleri yakınlaştırarak” mesafeleri kaldıran bir keşif olma yolunda hızla ilerlediğini duyurduğunda bu ilgiyi de yansıtmaktaydı. Bu andan itibaren, 1930’lar boyunca televizyon yakından takip edilmeye devam etmiştir. Televizyon çalışmalarında sona yaklaştığı ve televizyonun çok yakında insanların gündelik yaşamlarında yerini alacağı, 27 Haziran 1935’te, Cumhuriyet’ten şöyle duyurulmaktadır: “Televizyon, fenni hayal safhasından laboratuvar işlerinin mahdud çerçevesine geçti ve şimdi, artık, oradan dünyaya yayılarak, telsiz, telgraf, radyo, telefon gibi herkesin malı olmağa başlıyor.” Ağustos 1937’de Milli Sanayi Birliği tarafından gerçekleştirilen 9. *Yerli Mallar Sergisi*’nde ilk kez tanıtım amacıyla bir televizyon sisteminin sergileneceğinin duyurulması ise, bu yeni teknolojiyle tanışma girişimlerinin de bu döneme kadar geri götürülebileceğini göstermektedir (Cumhuriyet, 22.07.1937: 2).

Bu dönemde, bir yandan yeni bir yayıncılık teknolojisi olan televizyona yönelik ilk ilgiler şekillenirken, diğer yandan da yönetici sınıfların radyo yayıncılığına yönelik ilgilerinin yoğunlaştığı görülmektedir. 1920’ler ve 1930’larda yaşanan yeniden yapılanma ve kriz süreci yayıncılığın önemini arttırmıştı (Hendy, 2003: 5). Bu durum Türkiye’de de yansımaları bulmuş, 1930’larla birlikte devlet müdahalesinin her alanda gerekliliğini ön plana çıkaran iktidar “planlı devletçilik” politikalarının yanı sıra, toplumsal alanı da tekeline alma fikrini benimsemiştir. Dünyada yaşanan kutuplaşma ve totaliter rejimlerin yükselişi iktidarın tutumunu daha da sertleştirmesine yol açmıştır (Ahmad, 1983: 1992; Tunçay, 1983: 1971). Bu süreçte, toplumu yönlendirme ve biçimlendirmede giderek daha etkin bir araç olarak görülen radyonun da devlet tekeline alınması kaçınılmaz olmuştur. Böylece, ulusal bilinç ve milliyetçi değerler aşılansak, sınıfsız ve zümresiz bir toplum yaratma düşüncesinin güçlendiği bu dönemde (Keyder, 2003: 47; Küçük, 1975: 238; Tunçay, 1983: 1971), hakim ideolojiyi halka yaygınlaştıracak en etkili araçlardan biri olarak görülmeye başlanan radyo da -1936 yılında- devlet tekeline alınmıştır. Bu dönemde devletin radyoları daha sıkı denetim altında tutma ve etkin bir biçimde kullanma isteği artarken, 1940 yılında kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü bu amaçlara daha etkin bir biçimde ulaşma çabasıyla oluşturulmuştu (Kocabaşoğlu, 2010: 230-231).

Bu süreç, devletin yayıncılık teknolojisine yönelik ilgisini yeniden canlandırmıştır. 1938 Temmuz ayında 120 kw. gücündeki uzun dalga ile 20

kw. gücündeki kısa dalga Ankara radyo vericilerini faaliyete geçirmiş ve merkezi bir radyo şebekesi kurulması yolunda ilk ciddi adımları atmıştır (Bener, 1941: 2-3; TRT, 1966: 3). Devletin yayıncılığa yönelik artan bu ilgisi televizyona yönelik ilginin yayıncılıktan sorumlu Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde de belirmesine yol açmıştır. Ancak bu tarihten sonra, hükümetin artan ilgisine ve kontrolüne, radyolara yüklenen “milletin kulağı, hükümetin ağzı” olma rollerine ve milli radyo vurgularının ön plana çıkarılmasına rağmen, teknik anlamda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır (Ahıska, 2005: 111-117; Kocabaşoğlu, 2010: 230).

1940’larda Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü’nün yayınladığı *Radyo*¹ dergisinde televizyon tekniği ve yayıncılığını tanıtan yazılara yer vermeye başlanması ve savaşın yarattığı kesintiye rağmen, radyo yayıncılığının artan önemiyle birlikte, bu konuyla her geçen gün daha fazla ilgilenilmesi televizyon fikrinin Türkiye’de de yerleşmeye başladığını göstermesi açısından dikkate değerdir (bkz. Esgün, 1943: 6-7; Manyas, 1943). Ancak savaş döneminin koşulları değil televizyon, radyonun bile geliştirilip yaygınlaştırılmasını engellemiştir. Bununla birlikte Kocabaşoğlu, tüm teknik sıkıntılara rağmen, radyonun Türkiye’ye yaygınlaştırılmamasındaki en önemli nedenin 1940’lardaki “siyasi iktidarın, radyodan yararlanarak geniş halk kitlelerine gerçek anlamıyla yönelmeyi hiçbir zaman düşünmemiş olması”nda yattığını belirtmektedir (2010: 304-305). Bu nedenle, birkaç küçük çaplı girişim dışında yayıncılık tekniğinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması adına ciddi adımlar atılmamıştır. Dolayısıyla, televizyon konusu da resmi olarak ele alınmamıştır.

1940’ların ikinci yarısından itibaren Türkiye de siyasi ve ekonomik alanlarda yeni bir yapılanma sürecine girmiştir (Ataay, 2006: 31-32) Bu döneme çok partili yaşama geçiş, uygulanan devletçi politikaların gevşetilmesi, kapitalist dünyaya eklemlenme çabaları içinde dış politikada ABD yönelişinin benimsenmesi ve siyasi ve ekonomik alanlarda benimsenen liberalizm damgasını vurmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile başlayan bu dönüşüm, “ülkeyi küçük bir Amerika’ya dönüştüreceğini” vaat eden Demokrat Parti (DP) tarafından daha da ileri boyutlara taşınacaktır (Ahmad, 1996: 27; Ataay, 2006: 35; Timur, 2003: 34). Değişen iç ve dış konjonktür bağlamında yaşanan dönüşümler yayıncılık alanında da yansımaları bulmuştur. 1940’ların ikinci yarısıyla başlayan ve 1950’lerde de devam eden bu süreçte, İstanbul ve

---

¹Bu dergi 1943 yılına kadar Başvekalet Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde yayınlanmış, 1943 Ağustos’undan itibaren de yeni kurulan Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü bünyesinde yayınlarına devam etmiştir.

Ankara’da iki yeni verici devreye sokulmuş, radyoların çok partili yaşama uyumlandırılması için 5392 sayılı *Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü* Kanunu çıkarılmış, 1951’de radyolarda tekrar reklam yayınlanmaya başlanmış, 1948 yılından itibaren Grundig, Nevtron, Philips, Elektrik Endüstrisi Türk A.Ş. ve Siemens gibi firmalar radyo üretimi için yatırım yapmaya başlamış, ayrıca benimsenen devlet tekeline rağmen petrol şirketlerinin telsiz haberleşmesi yapmasına, ABD üs radyolarının kurulmasına izin verilmiştir (Cankaya, 2003: 48; Kocabaşoğlu, 2010: 308-310, 416-427; TRT, 1972: 6; Yazgan, 1976: 31).

Ahıska, daha 1940’larda İngilizlerin, teknoloji, yayın malzemesi ve yayın konusundaki talepler karşısında Türkiye’nin yakın bir gelecekte endüstriyel ürünler açısından büyük bir pazar olacağını ve BBC’nin bu pazarı ele geçirme konusunda çok önemli bir rol oynayabileceğini düşünmeye başladıklarını belirtmektedir (2005: 194). Bu pazar potansiyelini savaş sonrası dönemde ABD’li şirketler de fark etmişlerdir. Bu dönemle birlikte ABD şirketlerinin Türkiye’ye giriş yapması, sık sık ülkeye gelen uzmanlar aracılığıyla yeni pazarlar yaratacak projelerin hayata geçirilmesini teşvik etmesi bunun açık göstergesidir. Türkiye’de televizyonun kuruluşu konusu da bu bağlamda ülke gündemine yerleşmiştir.

Savaşın ardından, savaş öncesinde ilk adımları atmış olan ülkelerin yeniden televizyon yayınlarını başlatmaları Türkiye’de de yansımaları bulmuş, televizyona dair haberler ve inceleme yazıları artarak yayınlanmaya devam etmiştir. Bu dönemde yayınlanan yazılarda, televizyonun teknik gelişiminin yanı sıra, artık güçlü bir iletişim aracı olmaya ve toplumsal ve siyasi hayatta giderek artan bir yer edinmeye başladığına da değinilmeye başlanmıştır. Manyas, televizyon yayınlarını başlatmış olan ülkelerde “bir televizyon alıcısına sahip olanlar her mahallenin en bahtiyar insanları sayılmakta” demektedir (1946: 15). Ferda Kocaçimen ise, daha 1947 gibi erken bir tarihte, İngiltere ve Amerika’da radyonun giderek yerini televizyona bırakmaya başladığını belirtmektedir (1947: 15). 1940’ların sonunda ise, televizyonun artık “radyo gibi basit ve lüzumlu bir eğlence vasıtası haline gelmekte” olduğu ve bir eğitim aracı olarak radyodan daha etkin kullanılabileceği dillendirilmeye başlanmıştır (Serez, 1949: 13). Bu yazılardan da anlaşılacağı üzere, televizyon tüm dünyada giderek daha fazla ön plana çıkmaya ve geleceğin yayın teknolojisi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu açıdan, 1950’lerle birlikte Türkiye’nin gündemine daha yoğun bir biçimde yerleşmesi tesadüf değildir. Tüm bu gelişmeler bağlamında, Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün ilgisi de, 1950’lerde, bir televizyon istasyonu kurma isteği ve girişimlerine dönüşmüş, özellikle 1950’lerin sonlarında bu istek ciddi bir boyut kazanmıştır.

3. Televizyon İstasyonu Kurulması Konusundaki İlk Girişimler

İkinci Dünya Savaşı bitmeden Türkiye'nin dış ilişkilerinde temel aktörün ABD olacağı belirginleşmişti. Kapitalist dünyaya eklemlenme çabaları 1945 sonrasında hız kazanmıştı. Bu, Amerikan kaynaklı yatırımlar, dış yardımlar, krediler ve yeni yatırımlar için sürekli ülkeye gelen Amerikan heyetleri ve uzmanlar döneminin de başlangıcıydı. Bu tarihten itibaren Türkiye'de kalkınma hamlesi çerçevesinde atılan tüm adımların dış bağlantılı ve kaynaklı olması adeta bir zorunluluk olarak görülmeye başlanmıştı (Boratav, 2005: 96, 100). DP iktidarı bu anlayışı daha da ileri boyutlara taşımıştır. Bu bağlamda, kalkınmaya ve halkın eğitime hizmet edecek en temel araçlarından biri olarak görülen televizyon da, ABD öncülüğünde ülkeye sokulmaya çalışılmaktadır.

Zürcher, savaş sonrası dönemde ABD'nin yöneldiği yardım politikalarının birbirini tamamlayan üç amacı bulunduğunu belirtmektedir: Avrupalıların kendilerini toparlamalarına yardımcı olmak, Amerikan sanayi için kârlı ihracat pazarlarını korumak ve beslemek ve komünizme yönelişi engellemek (2007: 302, 304). Sanayi açısından işlenmemiş bir pazar olan Türkiye'nin 1945 sonrası yönelimi ABD şirketleri açısından iyi bir fırsat yaratmaktaydı. Bu anlamda, General Electric gibi firmalar çoktan ülkeye giriş yapmışlardı (İGEME, 1973: 5). 1950'lerde ABD şirketlerinin girişiyle televizyon kurma çabalarının yoğunlaşması da bu açıdan daha anlaşılır olmaktadır.

Korkut Boratav'ın dönemselleştirmesini izleyerek, 1946-1953 arası dönemin ülkede hızlı bir büyümenin yaşandığı ve bu büyümeden hemen tüm sosyal grup ve tabakaların yararlandığı yılları kapsadığı düşünüldüğünde (2005: 102), televizyona yönelik ilgi ve taleplerin yükselmesi adına içeride de giderek daha uygun bir ortamın oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde dış borcun olmaması, artan dış yardımlar, tarımda yaşanan verim artışı ve artan döviz stokları bir yandan ithalata yönelişi hızlandırırken, yaşanan gelir artışı ithal edilen ürünlere karşı talep oluşmasını da sağlamaya başlamıştır (Sönmez, 2010: 9-11). Bu durum Batı tarzı tüketim kalıplarının ve özellikle dayanıklı tüketim mallarının giderek toplumun hemen her kesimine sirayet etmesine yol açmıştır. İç pazarın şekillenmeye başladığı bu uygun ortamda televizyon istasyonu kurulması konusu da kendisine daha fazla tartışılma imkânı bulmuştur.

Böylece, DP hükümetleri televizyonu, Amerikalı şirketlerin girişimleriyle, 1950'ler boyunca sürekli gündemde tutmaya ve siyasi bir vaat haline dönüştürmeye başlamışlardır. Ayhan Çilingiroğlu, bu dönemin plansız, programsız bir dönem olduğunu ve yatırımların hiçbir ön hazırlık yapılmadan,

yabancı uzmanların teklifleri ve siyasi tabanını muhafaza etmek için halkın taleplerine cevap vermek isteyen Başbakan ve çevresindeki siyasi kadroların anlık kararları çerçevesinde şekillendirildiğini belirtmektedir (2010: 116-117, 119). Televizyon kurma isteği de yabancı uzmanların ve şirketlerin girişim ve teklifleriyle ülke gündemindeki yerini almıştır. Ancak, henüz radyolarını düzene koyamamış ve yayıncılığın devletle olan sorunlu ilişkisini ele alamamış bir ülkede televizyon kurma girişimlerinde bulunulması, halk açısından, olmayan bir ihtiyacın yaratılmasından öte bir anlam taşımazken, aynıını radyoyu toplumu şekillendirme ve yönlendirme aracı olarak gören yönetici sınıflar için söylemek pek mümkün değildir. Başlarda radyoların tarafsız olacağını savunan DP iktidarı (Milliyet, 15.01.1952: 1), kısa sürede radyonun bir devlet organı olduğunu ve hükümetin bu aracı kullanma konusunda tam yetkili olduğunu savunmaya başlamıştır. Bu, radyoların adeta bir parti organına dönüştüğü ve partizan kullanımının had safhaya ulaştığı bir dönemin de habercisi olmuştur (Aksoy, 1960: 12). Bu dönemde, ülkenin yönetici sınıfları Amerika'yla kurduğu yakın temaslar sırasında televizyonla da tanışmış ve ilgilenmeye başlamışlardır (Milliyet, 9.04.1952: 31.05.1954: 3; 4; 21.09.1958: 3; Cumhuriyet, 02.04.1954: 1, 6).

Bu bağlamda, daha 1950'de, Amerikan şirketleri tarafından Türkiye'de bir televizyon istasyonu kurulması için ilk öneriler gelmeye başlamıştır. Buna göre, İstanbul'da bir televizyon istasyonu kurulmak istenmekte ve Amerikan şirketleri bu işi üstlenmek için hükümetle temaslarda bulunmaktadır. Basın, Yayın-Turizm Genel Müdürü Dr. Halim Tevfik Alyot, 16 Kasım 1950'de, televizyon kurulacağı yönündeki söylentileri doğrulamış ve bazı Amerikan şirketlerinin kendilerine başvurduğunu, Ankara ve İstanbul'da birer istasyon kurmayı planladıklarını belirtmiştir (Cumhuriyet, 17.11.1950: 3). Bu, aynı zamanda, Türkiye'de televizyona yönelik ilginin, televizyon kurma girişimlerine dönüşmesinin de başlangıcıdır. Böylece, 1950'ler boyunca televizyon daha sık tartışılır hale gelecektir.

1952 yılında bu konudaki ikinci girişim gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, Amerika'dan bir heyet Türkiye'ye incelemelerde bulunmak üzere gelmiştir. Bu daha ciddi ve kapsamlı bir girişimdir (Milliyet, 18.01.1952). Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün daveti üzerine Frank Holthusen, Dr. Wolter Dusehinsky ve Mr. Holstead'dan oluşan Amerikan heyeti 26 Ocak'ta Türkiye'ye gelmiş ve incelemeler yapmıştır (Milliyet, 27.01.1952: 1; Cumhuriyet, 27.01.1952:1). Heyetin Türkiye'ye geldiği gün yaptığı ilk açıklama, bir anlamda, tıpkı dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de televizyon tartışmalarının hangi noktalar üzerinden yürütüleceğini ve televizyonun dünyaya nasıl pazarlandığını göstermektedir:

Televizyon sadece bir eğlence vasıtası değil, aynı zamanda öğretici bir vasıta. Spor, ziraat ve kültür sahalarında büyük faydalar sağlamaktadır. Japonya'da kurduğumuz televizyon tesisatı, kalkınma safhasında en kuvvetli amillerden biri olmuştur (Milliyet, 27.01.1952: 1).

Televizyonun, tıpkı radyo gibi, eğlendirmenin yanında çok önemli bir eğitim aracı olacağı düşüncesi, bu yeni aracın yaygınlaştırılmasında önemli bir dayanak noktası olmuştur. Bu çerçevede, televizyon bir kalkınma ve eğitim aracı olarak sunulmaya başlanmış, özellikle az gelişmiş ülkelerde bu rollerin önemine vurgu yapılmıştır. Ancak, bu girişimden de bir sonuç alınamamıştır. Bununla birlikte, televizyon fikri iyiden iye benimsenmeye başlanmıştır. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş girişimlerinin başarısızlığını doğrularken, televizyonun “mühim ölçüde seyircileri için terbiyevi ve enstrüktif bir hüviyet arz edecek” bir araç olacağını vurgulayarak, Türkiye için gerekli olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemiştir (TBMM, 09.07.1953, C. 25, B. 105, O. 2: 447).

Bir yandan bu girişimler gerçekleştirilirken, aynı dönemde, Türkiye televizyon tarihi açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu, Türkiye'nin ilk televizyon istasyonu olan İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Televizyonu'nun kuruluşudur. İstanbul Teknik Üniversitesinin televizyonla ilgilenmeye başlaması da 1950'lerin başlarına dayanır. UNESCO'nun girişimleriyle Ekim 1950'de “Televizyonun bugünkü vaziyeti” konusunda bir konferans düzenlenen üniversitede, yalnızca ilgili bölümün değil, rektörlüğün de bu konuyla yakından ilgilendiği görülmektedir (Cumhuriyet, 21.10.1950: 2). Televizyon çalışmaları sürerken, Rektör Emin Onat, ileri ülkelerde televizyondan ilim ve fen sahasında yararlandığını, üniversitenin de en kısa zamanda bu yeni teknolojiden yararlanmaya başlayacağını duyurmuştur. Onat, ülkenin teknik kalkınması konusunda İTÜ'ye önemli bir rol düştüğünü, bu çerçevede, gerek yetiştirilecek teknik elemanlarla gerekse teknik alanda yapılacak araştırma ve geliştirmelerle İTÜ'nün ülkeye önemli katkılarda bulunacağını belirtmektedir. Televizyon konusuna da bu açıdan yaklaştığı söylenebilir (Cumhuriyet, 10.07.1952: 3; 23.10.1951: 2). Böylece, ülkenin kalkınması ve eğitiminde önemli bir rol üstleneceği düşünülen televizyon konusunda İTÜ de araştırmaları gerçekleştirmek ve gerekli teknik elemanı yetiştirmek için çalışmalara başlamış ve İTÜ Televizyonu ilk yayını 09.07.1952'de gerçekleştirmiştir (Cumhuriyet, 10.07.1952: 3). İTÜ Televizyonu, Türkiye'de televizyona yönelik ilgi ve beklentinin artmasına da katkıda bulunmuştur. İTÜ Televizyon Şefi Fatih Pasiner, daha 1954'te, televizyona yönelik büyük bir ilgi olduğundan, bu yeni aracın kısa sürede gündelik hayatımızın önemli bir parçası haline geleceğinden ve Türkiye'de de

televizyonun tıpkı Amerika'da olduğu gibi rağbet gördüğünden bahsetmektedir (Milliyet, 24.12.1954: 3).

İTÜ Televizyonu'ndan sonra da televizyonun Türkiye'ye getirilme girişimleri devam etmiştir. Bu çerçevede, Mart 1955'te iki Amerikan şirketi, General Electric ve NBC, İstanbul'da bir televizyon istasyonu kurmak için başvurmuşlardır (Milliyet, 31.03.1955: 1; Cumhuriyet, 06.04.1955: 1). Bu başvurulardan da bir sonuç alınamamıştır. Ancak, televizyon konusu gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir. Sonuçsuz kalan bu girişimler televizyon kurulması konusundaki istek ve beklentileri de arttırmış, televizyonun ülke için artık bir gereklilik olduğu dile getirilmeye başlanmıştır. Rıdvan Tezel, televizyonun bir eğitim vasıtası olmasının yanı sıra, Amerika'daki seçimlerde önemli roller üstlendiğini belirtmekte, gerek siyasilerin kendi propagandalarını yapmada kullanacakları bir araç olarak, gerekse halkın daha bilinçli birer seçmene dönüşmesinde televizyonun önemli bir araç olduğunu ileri sürmektedir (Cumhuriyet, 22.03.1954: 5). Vâlâ Nureddin ise televizyonun Türkiye için önemli bir ihtiyaç olduğunu ve bir an önce kurulması gerektiğini şu cümlelerle belirtmektedir:

Görülüyor ki, televizyonun istikbali büyüktür... Tıpkı demiryollarına, tıpkı deniz yollarına, tıpkı PTT'ye, tıpkı okul binalarına hizmet edercesine, yirminci asrın bu medeni buluşuna da zaman geçirmeden milletçe, devletçe ve beynelmil sahada ehemmiyet vermeliyiz. Milli bütçemizden bu işe büyük bir para ayırmak, eğlenceye değil milli kültüre pay ayırmak olacaktır... üç, beş sene içinde –başta Türkiye- birçok gelişmemiş memleketler televizyonlu öğretimle bezendirilebilir. Köylerine kadar... Bu da medeniyetin zaferi olur (Cumhuriyet, 31.08.1956: 2).

Bu arada, uluslararası televizyon endüstrisi de Türkiye pazarını oluşturmak için girişimlerini sürdürmektedir. Avrupa Televizyon Sanayi Gelişim Merkezi'nin 1956 yılında düzenlediği ve 20 Haziran - 6 Temmuz arasında gerçekleştirilen televizyon haftası kapsamında İstanbul ve Ankara'da birer gösteri düzenlemişlerdir. Gazetelerde, televizyon haftasının Türkiye'de televizyon fikrinin yaygınlaşması ve benimsenmesi için düzenlenmiş bir etkinlik olduğu belirtilmektedir (Cumhuriyet, 20.06.1956: 1; Cumhuriyet, 29.06.1956: 1; Milliyet, 27.06.1956: 3). Yabancı televizyon şirketleri, Türkiye'de televizyona yönelik ilgiyi canlı tutmak için hemen her dönem çaba göstermişlerdir. Bu çerçevede, 1958'de Amerika'nın Sesi, İTÜ Televizyonu'nun yaptığı yayınların daha fazla kişi tarafından izlenebilmesi için, kamusal alanlara yerleştirilmek üzere, İTÜ'ye 7 adet televizyon alıcı cihazı vermiştir. 1957'de İstiklal Caddesi ve Teknik Üniversite karşısına cihazlar yerleştirilirken, 1958 yılında da aynı uygulamaya devam edilmiş ve

yeni televizyonlar getirilerek farklı yerlere yerleştirilmiştir (Milliyet, 08.02.1958; 12.02.1958). Bunun yanı sıra, Ekim 1958'de düzenlenen Türkiye Millî Sanayi Sergisinde de bir televizyon sistemi kurulmuş ve İTÜ Televizyonun bu sergi boyunca her gün 16.00-18.00 saatleri arasında gerçekleştirdiği yayınlar ziyaretçilere izlettirilmiştir (Cumhuriyet, 13.10.1958: 1). Böylece daha fazla insanın televizyonu tanınması ve televizyona dair bir beklenti içine girmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

DP iktidarı 1950'lerin ilk yıllarında ekonomik açıdan bir refah dönemi yaşarken, bu süreçte birçok yatırımı da gerçekleştirme isteğine kapılmıştır. Bu süreçte televizyon konusu da yoğun bir biçimde gündemde yer almıştır. Ancak bu refah dönemi çok uzun sürmemiş, 1950'lerin ikinci yarısıyla birlikte girilen yeni dönemde bu adımı atmak giderek daha da imkânsızlaşmıştır. 1954 DP iktidarı için kötü gidişin de başlangıcı olmuştur. Bu, DP iktidarının ilk yıllarında yaşanan bolluğun son bulduğu, krizin yavaş yavaş kendisini hissettirdiği bir dönemdir. Bununla birlikte DP ısrarla kendi politikalarını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak, dış borç ve döviz sıkıntısıyla baş gösteren kriz nedeniyle ithalatı sürdüremez hale gelirken, bu, yeni politikaların benimsenmesine de yol açmıştır. İthal ikameci sanayileşme bunun belirginleştirdiği bir yöneliş olmuştur. Bunun sonucu, gelişmiş kapitalist ülkelerin tüketim tercihlerine hitap eden tüketim malları üretimine dayalı bir sanayileşme ortaya çıkmıştır. İç pazarın genişletilmesine bağlı olan bu sanayileşme yönelimi bölüşüm ilişkileri ve ücret dağılımının önem kazanmasına yol açmıştır. Bölüşüm ilişkilerine, çalışan sınıflar açısından kazanımlar getiren popülist politikalar ithal ikameci sanayileşmeye uygun bir politika olmuştur. Ücret artışları iç pazarın genişlemesi anlamına gelirken, toplumda hızla benimsenen tüketim kalıplarının her kesime yayılmasını sağlamıştır. Bu sistemle, halkın gündelik hayatında yer edinen ve giderek daha fazla talep görmeye başlayan yeni teknolojiler ön plana çıkmaya başlamıştır. Böylece, hızlı bir teknoloji ithali dönemi başlamıştır (Ahmad, 1996: 145; Boratav, 2011: 373; Keyder, 2007: 189-190, 194).² Bu açıdan, televizyonun kuruluşunun 1950'lerin ikinci yarısından itibaren yoğun bir biçimde tartışılmaya devam etmesinde benimsenen bu sanayileşme politikalarının rolü büyük olmuştur (Şenyapılı, 1978: 3). Ancak artan sanayileşme isteğine rağmen,

---

²Bu teknolojiye yöneliş, yalnızca yayıncılık alanında değil, basın sektöründe de yansımaları bulmuştur. Adaklı, bu dönemde hükümetin mali desteğini de alan basın sahiplerinin yöneldikleri teknoloji transferiyle, Türk basın sektörüne gerek üretim gerekse dağıtım anlamında yeni yönelimler kazandırdıklarını belirtmektedir (2006: 110).

DP iktidarının kırsal kesime ve toprak sermayesine öncelik tanıyan politikaları ısrarla sürdürmesi sanayileşme açısından beklenen adımların atılmasını engellemiş, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren ekonomik ve siyasi alanlarda yaşanan kötü gidiş bu durumu daha da perçinlemiştir (Boratav, 2010: 336; Keyder, 2007: 177, 180; Savran, 2010: 165). Dolayısıyla bırakın televizyonu, hükümetin adeta kendi organına dönüştürdüğü radyoyu yaygınlaştırması bile mümkün olmamıştır. Ayrıca, DP de radyoyu iktidarın tekelinde tuttuğu ve kullanabildiği müddetçe, tıpkı tek parti döneminde olduğu gibi, bu araçla çok daha geniş kitlelere ulaşma ihtiyacını pek duymamıştır.

Tüm bunların yanı sıra televizyon kurma girişimleri, DP döneminin plansız-programsız hareket etme ve hemen her girişimi bir siyasi vaat olarak kullanma arzusunun izlerini de yansıtır niteliktedir. DP iktidarının planlamayı önemsememesi, Başbakan Menderes'in her büyük projeye doğrudan ilgilenecek bu konularda karar yetkisini kendinde toplaması, ekonominin plansız yönetimi içinde çekilen yokluklar ve kıtlıklardan bir anda ve dünyaya pazarlanan teknolojiler sayesinde kurtulma düşüncesiyle yöneticilerin hemen her şeye el atması (Çilingiroğlu, 2010: 116) televizyon kurma girişimlerinde de yansımaları bulmuştur. DP iktidarı bu tutumunu "Bizim planımız plansızlığımızdır" görüşüyle savunmaktaydı (Aktaran Kuruç, 2010: 359). Zürcher, DP döneminin birçok yabancı gözlemcisinin DP'nin ana sorunu olarak "ellerindeki yetersiz olanaklarla haddinden fazla şeyi haddinden fazla çabuk şekilde yapmaya çalışmaları"ni gösterdiğini belirtmektedir. DP'nin tutku halini alan hızlı modernleşme çabası beraberinde büyük miktarlarda malzeme ve makine ithalatına yönelişi getirmişti (2007: 331-332) ve televizyonun kuruluşuna yönelik girişimleri de bu politikalarının izlerini taşımaktaydı. 1950'lerin sonunda –tüm itirazlara rağmen- 27 ilde küçük güçte radyo vericilerinin kurulması kararı alınması ve bunun ihalesinin yerli bir firmaya verilmesi, ısrarla televizyon kurulacağını dile getirilmesi hem bu plansızlığı, hem de DP iktidarının son bir hamleyle yerli sanayinin isteklerine cevap verme çabasını yansıtır niteliktedir.

DP iktidarı, 27 Mayıs darbesine kadar televizyon konusundaki girişimlerini sürdürmüştür. 1958'de radyoları yeni bir idari yapıya kavuşturmak için bir düzenleme hazırlığına girmiş, bu çerçevede Radyo ve Televizyon Umum Müdürlüğü kurulacağını duyurmuştur (Milliyet, 03.04.1958: 5; Cumhuriyet, 03.04.1958: 3). DP hükümeti, her ne kadar televizyon kurma girişimlerinde başarılı olamasa da, yeni oluşturmayı planladığı idari yapının adında televizyona da yer vermekle bu işi ciddiye aldığını göstermek istemiştir. Çünkü 1950'lerin başlarından itibaren dile getirilen televizyon istasyonu kurulacağı yönündeki söylentiler ve girişimler öyle uzun sürmüş ve her seferinde sonuçsuz kalmıştır ki, 1950'lerin sonunda iyiden iyiye bir mizah

konusu haline dönüşerek karikatürlere konu olmaya başlamıştır (Milliyet, 30.12.1956: 1; Milliyet, 14.3.1957: 1; Milliyet, 10.02.1958: 1).

DP hükümetinin televizyon istasyonu kurma yönündeki son girişimini, 1959'un sonunda, Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç açıklamıştır (Milliyet, 20.12.1959: 3). Bu çerçevede, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bünyesinde bir Televizyon Etüt Bürosu kurulmuş ve televizyon konusunda gerekli çalışma ve hazırlıkları yapma görevi bu büroya verilmiştir. 15-17 Şubat tarihleri arasında bir komisyon toplanmış ve televizyon konusunda nelerin yapılacağına dair görüşmeler yapılmış ve bu çerçevede, 1960'ın başlarında ilk ciddi adımlar atılmıştır (Cumhuriyet, 21.02.1960: 3).

Kılıç, en başından beri DP kadrolarıyla yakın ilişkisi olan bir isimdir. 1950'lerin sonunda Amerika'da Basın Ataşesi olarak bulunmuş ve televizyonun Amerika'daki gelişimine ve kullanımına tanıklık etmiştir. Türkiye'ye döndüğünde, Ağustos 1959'da, DP hükümeti kendisine Basın Yayın Genel Müdürlüğü görevini vermiştir ve Kılıç, Türkiye'de yaşanan ağır kriz ortamında televizyon kurma girişimlerini başlatmıştır. Adnan Menderes'e Türkiye için televizyonun artık bir zorunluluk olduğunu ve bir an önce kurulması gerektiğini, ayrıca ondan siyasi olarak da yararlanabileceklerini söylediğini ve bu sözlerine Menderes'in olumlu cevap verdiğini belirtmektedir (Altemur Kılıç, kişisel görüşme, 03.10.2013). Menderes, aslında, en başından televizyona ilgi duymaktadır. Radyoların birer hükümet organı haline getirildiği bu dönemde, televizyondan da bu amaçlarla yararlanılabileceği fikri cazip bir tekliftir (Kılıç, 2005: 281-282). Televizyonun kurulmasını ısrarla savunan ve bu konuda hemen her fırsatta girişimlerde bulunan DP hükümetinin, tıpkı radyo gibi, televizyonu da bir siyasi propaganda aracı olarak kullanacağı ve bu anlamda, kurulacak televizyonun kaderinin de kaçınılmaz olduğu düşüncesi 1960'ların sonunda iyiden iyiye belirginleşmeye başlamıştır (Milliyet 25.02.1960: 1; 26.02.1960: 1).

1950'lerin sonunda televizyon kurma tartışmaları hala sürerken, evlerin çatılarında televizyon antenleri de çoktan yükselmeye başlamıştır. Bu, 1950'lerle birlikte ortaya çıkmaya başlayan tüketim eğilimlerinin bir yansımasıdır. Tüketim malları toplumsal hayatta çoktan yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler televizyonun kurulup, yayınların başlatılması konusunda bir kamuoyu baskısı oluşmasına da yol açmaktaydı (Boratav, 2005: 119; Şenyapılı, 1978: 4). Ayrıca, ithal ikameci sanayileşme sonucu güçlenmeye başlayan ve iç pazara yönelen sanayi sermayesi de radyo ve televizyonun kendisi için temel bir ürün olacağını giderek daha fazla bilincine varmaktaydı. Tüm bu yaşananlar, 1950'lerin başından beri birçok kez gündeme gelmesine, çeşitli firmalarla temaslar kurularak etütler yaptırılmasına rağmen bir türlü

hayata geçirilemeyen televizyon projesine DP hükümetinin son bir hamleyle daha da yakınlaşmasına yol açmıştı. Ancak, ülkenin sürüklendiği ekonomik ve siyasi kriz ortamı DP'nin yeni bir projeyi hayata geçirmesini neredeyse imkânsız bir hale getirmişti. DP'nin egemen güçler içinde yeni bir denge yaratamadığının belirginleştiği bu dönemde, sanayi sermayesi de DP'den uzaklaşmış ve CHP etrafında toplanan muhalefet bloğuna dahil olmuştur (Ahmad, 1996: 81; Keyder, 2007: 177). 1960'ın ilk yarısında yoğunlaşan girişimlere karşın, DP iktidarı giderek daha çözümsüz bir duruma sürüklenmiştir. Bu süreçte DP, değil televizyon kurmak, daha önce ihalesini yapmış olduğu il radyolarını bile hayata geçirememiştir. 1960 Nisan'ında başlayan öğrenci hareketleri ve artan toplumsal olaylar karşısında çaresizliği daha da artan iktidarın herhangi bir konuda yeni bir adım atacak durumu da kalmamıştır (Eroğul, 2003: 132; Tunçay, 1983: 1981).

4. 1960 Darbesi Sonrası Televizyon Tartışmaları: Kaldığı Yerden Devam

27 Mayıs darbesiyle birlikte televizyon kurma girişimleri bir süre rafa kaldırılmıştır. Ancak bu dönem çok uzun sürmemiş, 1960 yılının sonlarına doğru televizyon konusu yeniden gündemdeki yerini almaya başlamış ve özellikle birkaç yıl sonra, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı oluşturulurken, çok ciddi tartışmalara konu olmuştur. 1960'lar televizyonun hakim kitle iletişim aracı olduğunun hemen tüm dünyada kabul gördüğü ve ülkelerin büyük bir kısmının birer televizyon istasyonu kurduğu bir döneme denk gelmektedir (Hickethier, 2008: 75). Bu çerçevede, Türkiye'de de giderek yoğunlaşan bir tartışma konusu haline gelmesi tesadüf değildir.

Darbe sonrası televizyon konusundaki ilk açıklamayı Eylül ayında Başbakanlık Müsteşarı Alpaslan Türkeş yapmıştır:

Yurtta derhal televizyon şebekesi yapılmalıdır. Bu konuda hükümetin teşebbüsleri vardır. Bir Japon firmasıyla müzakereler yapılmaktadır ve yakında yurdumuzun belli başlı merkezlerinde televizyon istasyonları faaliyete geçecektir (Milliyet, 01.09.1960: 5).

Türkeş'in bu açıklaması Türkiye'de televizyon konusundaki tartışmaların kaldığı yerden devam edeceğinin göstergesidir. Ayrıca, 27 Mayıs sonrası iktidarının da televizyon konusunu önemseydiğini ve televizyon kurma girişimlerini devam ettirdiğini göstermektedir. Milli Birlik Komitesi (MBK)'nin İTÜ Televizyonu'na yönelik ilgisinde de bunu görmek mümkündür. İTÜ Televizyonu da, tıpkı devlet radyosu gibi, 1960 yılının çalkantılarından etkilenmiştir. 27 Mayıs 1960'dan 25 gün önce polis tarafından basılmış ve kapatılmıştır. Tekrar açılışı ise beş ay sonra gerçekleşmiştir

(Kıvanç, 2002: 39). 1960 darbesi yöneticileri, her ne kadar önceliği radyoya vermiş olsalar da, İTÜ Televizyonu'nun yeniden yayınlara başlamasına izin vererek televizyona yönelik ilgilerini de göstermişlerdir. Darbe sonrası Yassıada Mahkemelerinin İTÜ Televizyonu'ndan da yayınlanacağı duyurulmuştur (Milliyet, 07.10.1960: 3; Milliyet, 08.10.1960: 5)³. Halit Kıvanç da, darbe sonrasında İTÜ Televizyonunun “Devrim’le ilgili filmlerin gösterilmesi” şartıyla açıldığını belirtmektedir (2002: 39). Bu, darbe yöneticilerinin her türlü kitle iletişim aracından yararlanarak darbeyi halkın gözünde meşrulaştırma çabalarının bir yansımasıdır.

Bu dönemde televizyon konusundaki tartışmaların yoğunlaşmasının nedenini Öngören şöyle yorumlamaktadır:

Bunun bir nedeni hem Alparslan Türkeş'in hem Cemal Gürsel'in televizyonu eğitim amaçlı kullanmaları, kullanmak istemeleri. Belki Alparslan Türkeş'in ülkücülüğü yaymak için düşündüğü bir yöntemdir (2002: 15).

27 Mayıs darbesini gerçekleştiren ordu içinde farklı hizipler vardı. İlimliler ve aşırıları olarak adlandırılan bu iki gruptan ilki yönetimi olabildiğince çabuk bir biçimde tekrar sivillere devretme taraftarıydı. İkinci grup ise, bizzat ordunun temel reformları gerçekleştirmesini istemekteydi. Türkeş, aşırıları olarak adlandırılan ve 13 Kasım 1960'ta ordudan ihraç edilen ikinci gruba mensuptu. Dolayısıyla ordu yönetiminin içinde de başlarda ciddi bir mücadele ve aşırıların yönetimi ele geçirmesinden duyulan bir tedirginlik söz konusuydu. Ancak 14'lerin tasfiyesiyle ilimliler yönetime hâkim olurken, ülke politikaları üzerine yürütülen tartışmalarda birçok kararın sivil yönetime bırakılması konusunda bir yönelim benimsenmişti (Ahmad, 1996: 167-170; Tunçay, 1983: 1981). Bu bağlamda, televizyonun kuruluşu da yeni sivil yönetimlerce kararlaştırılması gereken önemli bir yatırım kararı olarak görülmekteydi. Ordu içindeki tasfiyeyle birlikte, bir anlamda, Türkeş'in televizyon konusundaki kararlılığı da tasfiye edilmişti.

Öngören'in Türkeş'in ülkücülüğü yayma isteğine değinişi ise yine ikinci grubun yaklaşımıyla bağlantılıdır. Darbe sonrası oluşturulan MBK'da köktenciler de etki sahibiydi ve kararların alınmasında önemli roller üstlenmekteydiler. Ekim ayında uygulamaya giriştikleri ve Türkeş tarafından telkin edilmiş olan plan bunun açık bir göstergesiydi. Bu, “Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği” planıydı. Buna göre, “Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, basın ve radyonun yönetimine el

³Bu yayınlaraın gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine dair bir bilgiye ulaşılammıştır.

konacak ve böylelikle ülkenin tüm kültürel yaşamında totaliter bir nüfuz tesis edilecekti” (Zürcher, 2007: 354). Televizyon ise, bu amaca hizmet edecek en etkin araçlardan biri olabilirdi. Ancak köktencilerin tasfiyesi bu planı da rafa kaldırmıştır.

15 Ekim 1961’de Türkiye’de yeniden sivil yönetime geçilmiştir. Seçim sonuçlarının 27 Mayıs karşısında DP mirasının ağırlığını koruduğunu ortaya koyması orduyu tedirgin etmiş ve bu andan itibaren daha uzun süre siyasete doğrudan müdahil olmasına yol açmıştır. Bu durum, ilk üç koalisyon hükümetinin başkanlığının İnönü’ye verilmesinde açık yansımasını bulmuştur. Ancak kurulan hükümetlerin istikrarsız ve DP mirasçısı görünümündeki partilerin –başta da AP- hâkimiyetindeki yapısı vaat edilen en temel reformların hayata geçirilmesini bile engellemiştir. Bu, kalkınma konusunda büyük umutlar beslenen planlamanın bile hayata geçirilememesine yol açmıştır (Ahmad, 1996: 174-175, 181; Erder, 2010: 234-238; Eroğul, 2003: 140-142). Bu süreçte, Yalçın Küçük’ün deyişiyle, planlama kısa sürede “planlı zengin yaratma” işlevine büründürülmüştür (1975: 300). Hükümetler köklü reformlar yerine popülist bölüşüm politikalarıyla günü kurtarmayı seçmişler, bu politikaları kurulan güç dengesinin bozulmasına izin vermeden halk tabanlarını kontrol altında tutma ve kazanma aracı olarak kullanmışlardır (Boratav, 2005:123). Böylece gerek ekonomik, gerekse kültürel alanda uygulanan popülist politikalar burjuva ideolojisinin egemenliğini tesis etmenin ve sürdürmenin en etkin yolu olarak görülmüştür.

Televizyonun kuruluşu konusundaki gelişmelerin seyri de bu yeni yönetimlerin yapısı tarafından belirlenmiştir. Sağ partiler DPT’nin önerdiği reformların hayata geçirilmesine mani olurken, karşı çıktığı bir proje olan televizyonu hararetle savunmaktadırlar. Batı’nın teknolojisini ve tüketim kalıplarını ithal ederek iç pazara dayalı sanayileşmeyi sürdürmek adına, en temel reformlar geri plana itilmekte ve yerine planlı zengin yaratmaya hizmet edecek teşvik politikaları sürdürülmek istenmektedir (Ahmad, 1996: 270-272; Boratav, 2005: 118-120; Küçük, 1975: 300). Bununla birlikte, planlama döneminin başladığı bu yıllarda büyük yatırım gerektiren hemen her konuda DPT’nin görüşleri ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla televizyon tartışmaları da, 1962 yılında, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanırken zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde, gelişmiş kapitalist toplumların tüketim normları çöktan Türkiye’ye de sirayet etmiştir. Bu doğrultuda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da ithal ikameci sanayileşme politikası benimsenmiş ve radyo, buzdolabı, çamaşır makinesi ve mutfak ve ev eşyaları gibi dayanıklı tüketim malı imalatı yapacak sanayiler giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır (Boratav, 2005: 118-119). Devlete egemen olan sınıfların ve siyasi karar alma sürecini denetleyen grupların bu yöndeki tercihleri televizyon konusunda da bir talep yaratmaktaydı. Ayrıca televizyonun, oluşturulması planlanan elektronik

sanayi için çok önemli bir itici güç olacağı da düşünülmekteydi. Televizyona yönelik taleplerin giderek yaygınlaşmaya başlaması sanayicileri daha da umutlandırmaktaydı. Tüm bunlara rağmen, 1960'ların ilk yarısında ülkenin yatırım politikalarında söz sahibi olan DPT televizyon için henüz erken olduğuna karar vermiştir. Bunun temel nedeni ise plancılarının öncelikleri ve hedefleri ile hükümetlerin ve sermaye çevrelerinin beklentileri arasındaki açık çelişkiye yatmaktadır.

Birinci Plan "Türkiye'de kalkınmaya dönük, yatırım malları sanayini kurma amacı güden ve kapasite yaratmayı hedef edinen" bir yaklaşımla hazırlanmıştı (Küçük, 2010: 84). Diğer konular gibi, sanayileşme de yalnız ekonomik boyutlarıyla değil, sosyal boyutlarıyla birlikte ele alınmakta, toplumsal kalkınmanın dengeli bir biçimde gerçekleştirilmesi hedeflenmekteydi (Boratav, 2011: 359). Dolayısıyla tüketim malları üretimini kamçılacak adımlardan ziyade, güçlü bir sanayiye temel sağlayacak yatırım mallarına yönelmenin şart olduğu açıkça dile getirilmekteydi. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren benimsenmiş olan iç pazara dönük ithal ikameci sanayileşme temelde güçlü bir sanayileşmeyi sağlama amacı gütsen de, zaten tüketim malları üretimini öncelikli kılmaktaydı. Bu durumda, bir de televizyon gibi endüstri için temel tüketim malı olan bir ürünü ülkeye sokmak sanayileşmenin en başından planlanandan farklı bir rotaya kaymasına yol açabilirdi. Böylece Plan'da televizyonun kurulmasının kaçınılmaz olduğu kabul edilmekle birlikte, döviz kaybını engelleyecek, hemen her kesimin bu yeni teknolojiden yararlanmasına olanak verecek bir üretim sistemi kurulmadan girişimlere başlamanın yararsız olduğu savunulmuş ve halka ulaşmanın ve ulusal bütünlüğü sağlamanın en etkin yollarından biri olan radyoya öncelik verilmesi gerektiği görüşü benimsenmiştir (DPT, 1963: 384; DPT, 1966: 211-212). İleride görüleceği gibi, belirlenen sanayileşme stratejisine rağmen devlet desteğine sığınan ve bunun dışında neredeyse hiçbir alana yatırım yapmayan özel sektörün, televizyon konusu uzun süredir ülke gündemini meşgul etmesine rağmen, üretim için hiçbir girişim ve hazırlıkta bulunmaması, bu konuda da devletin önce pazarı yaratmasını ve gerekli altyapı yatırımlarını yapmasını beklemesi durumu daha da anlaşılır kılmaktadır.

Bu arada, hükümetler de televizyon konusundaki girişimleri çoktan başlatmışlardır. Bu süreçteki öncü isimlerden biri yine Altemur Kılıç olmuştur. O sırada Basın Yayın Genel Müdürü Nejat Sönmez'dir. Kılıç'a radyoları ıslah etme ve özellikle de, televizyonun kuruluşu ile ilgili görevler verilmiş, bu amaçla, Sönmez'le yetkileri paylaşan bir isim olarak göreve başlatılmıştır. Basın Yayın ve Turizm Bakanı Celal Tefvik Karasapan'ın imzasıyla Ankara Radyo Müdürlüğü'ne gönderilmiş olan 3.8.1962 tarih ve 677/8538 sayılı yazıda "Özel Müşavir Genel Müdür yetkileriyle donatılmıştır" denmekte ve

radyo ve televizyonla ilgili her türlü konuda Altemur Kılıç'ın yetkili olduğu belirtilmektedir (Aktaran Kocabaşoğlu, 2010: 432 ve 11. dipnot). Kılıç, DPT'nin televizyon konusundaki kesin tavrına rağmen bu göreve atanmış ve televizyon kurma çalışmalarını sürdürmüştür. Ayrıca, televizyon Plan'a rağmen çoktan ülkeye giriş yapmıştır ve 1960'ların ikinci yarısı bu durumun daha da belirgin bir biçimde ortaya çıktığı bir dönem olacaktır.

Egemen sınıfların talepleri doğrultusunda biçimlendirilen iç pazar Batılı tüketim normlarının Türkiye'ye girmesini ve hızla toplumun tüm kesimlerine yayılmasını sağlamıştı (Boratav, 2005: 118-120). Tuğrul, bir "TV sahibi olma saplantısı"nın başlarda varlıklı aileler arasında yaygın olduğunu, ancak kısa sürede orta ve dar gelirli ailelere de bulaştığını belirtmektedir. Böylece "TV modası" halk tabanında da hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Yurt dışından gelen işçiler ise, bu yeni tüketim kalıbının daha geniş kesimlere ulaşmasına aracılık etmişlerdir (1975: 141). Böylece, Birinci Plan'la televizyonun kuruluşu ertelenirken, bu sırada ülkedeki televizyon alıcı sayısı da giderek artış göstermeye başlamıştır. 1960'ların ilk yarısında Türkiye'de 10 bin civarında televizyon cihazı olduğu tahmin edilirken (DPT, 1967: 590), 1970 yılına gelindiğinde bu rakam 180- 200 bin civarına çıkacaktır (Pedersen vd., 1971). Bu cihazlar özellikle sınır bölgelerinde yoğunlaşmakta ve bunlarla komşu ülkelerin yayınları izlenmektedir.

1960'lar bir yandan kentleşmenin ve iletişim olanaklarının arttığı, diğer yandan da 1961 Anayasası'nın getirdiği ortamda farklı düşüncelerin sesini giderek daha fazla duyurmaya başladığı, toplumun farklı kesimlerinin daha fazla görünürleştiği, birbiriyle etkileşime geçtiği ve giderek gelişen sanayileşmeye paralel olarak işçi sınıfı nüfusunda da artış yaşanan bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu, toplumsal hareketlerin de ortaya çıktığı bir dönemdir. Tam da böyle bir dönemde televizyonun eğitim, kalkınma, ulusal bütünlük ve milli güvenlik açısından önemli bir araç olacağı düşünce ve beklentilerine, bu aracın sınıfsal denge açısından da kullanılabileceği düşüncesi eklenmiştir. Radyonun sınıfsal açıdan kullanılabileceğinin farkında olan ve bunu hayata geçirmiş yönetici sınıflar (Kocabaşoğlu, 2010), televizyon için de benzer bir beklentinin içine girmişlerdir. Bu, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Müşaviri Altemur Kılıç'ın sözlerinde açık ifadesini bulmaktadır. Kılıç, televizyonun eğitim ve kültürün yanı sıra "sosyal farklılığı ortadan kaldırmaya ve sınıflar arasında yakınlaşma ve denge sağlamaya hizmet" ettiğini de belirtmektedir (Milliyet, 6.3.1963: 2).

Ünsal Oskay (1971), henüz kalkınmasını gerçekleştirememiş, nüfusunun büyük çoğunluğu eğitim olanaklarından mahrum az gelişmiş ülkelerin teknolojiyle ilişkilerinin çok daha sorunlu olduğunu, bu sorunlu yanın egemen sınıflar tarafından hem perçinlendiğini hem de kullanıldığını belirtmektedir.

Yeni bir kitle iletişim aracı olan televizyonun kalkınma ve eğitimde kullanılabileceği ve bundan büyük faydalar sağlanabileceği iddiası da bu anlamda önem kazanmaktadır. Bu savlar, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda yapılacak köklü yapısal değişiklikleri gerektiren kalkınma ve eğitim gibi gelişmelerin televizyon aracılığıyla bir anda gerçekleştirilebileceği vaadi sunmakta, gerek televizyon şirketleri ve gerekse televizyonu kendi ülkelerine ithal etmek isteyen ülkelerin siyasileri tarafından hızla benimsenmekteydi. Oskay, radyo bağlamında, bir ülkenin kalkınması ve eğitimi için teknolojik yenilikten önce yapısal eşitsizlikleri giderecek düzenlemelere başvurulması gerektiğini, aksi takdirde teknolojinin mevcut durumu pekiştirmekten öte bir işe yaramayacağını belirtmekte, Türkiye’deki durumun tam da bu ikinci işleve hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Ona göre asıl sorun, “siyasal iktidarın biçimlenişini belirleyen sosyal kuvvetlerin” halkın sorunlarını ele alacak ve gerçekten bu sorunların çözümüne hizmet edecek gelişmeleri kendileri için ne kadar yararlı buldukları noktasında düğümlenmektedir (1971: 67). Bir yandan sürekli eğitim ve kalkınma hizmetlerine vurgu yapılırken, diğer yandan radyoların mümkün olduğunca halkın sorunlarından uzak programlara yönlendirilmesi ve devletin ağzı olarak konumlandırılması bu tezdaki göstermesi açısından önemlidir (Kocabaşoğlu, 2010). Ayrıca, ülkedeki mevcut adaletsiz dağılımıyla radyoların bile kalkınma ve eğitime hizmet edecek durumda olmadığı açıkça görülmektedir (Oskay, 1971: 32-33). Bu, DP döneminde olduğu gibi, 1960 darbesi sonrası dönemdeki televizyon tartışmalarında da net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Hararetle televizyonun kurulmasını isteyen Adalet Partisi (AP) iktidarının, televizyon henüz deneme yayınları ile çok sınırlı sürelerde, çok sınırlı alanlara ulaşırken bile sert bir biçimde programları eleştirmeye başlaması bunun açık bir göstergesi olacaktır. Bir yandan popülist politikalarla halk tabanlarına ulaşmaya çalışan ve bu çerçevede halk için yeni yatırımlar yaptığını ileri süren iktidar, diğer taraftan kendisi ve kendi kontrolü dışında halka ulaşacak adımların atılmasını istememektedir.

5. TRT’nin Kuruluşu ve Televizyon

Koalisyon hükümetlerinin çelişkili yapısı ve DPT’nin kararlı tutumu televizyon konusunun sürüncemede kalmaya devam etmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, radyoları ve ileride kurulması planlanan televizyonu yeni bir idari yapıya kavuşturma düşüncesi ve bu doğrultuda hazırlıkları yapılan *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Kanunu* da televizyon konusunun ikinci plana düşmesinde etkili olmuştur. Tam da böyle bir dönemde sahneye yeni bir aktör çıkmış ve Türkiye’de televizyon konusunu yeniden canlandırarak Batı Alman teknik yardımı teklifi gelmiştir. Hükümet her ne

kadar bu teklifin de kurulması planlanan TRT tarafından değerlendirilmesi görüşünü benimsemiş ve televizyon konusunu TRT dönemine ertelemek istemiş olsa da (Cumhuriyet Senatosu (CS), 1964, B. 38: 664; Öngören 2002: 15-16), 1963 yılında, henüz TRT yasası bile hazırlanmamışken, Almanya'nın yardım teklifi kabul edilmiş ve televizyon hazırlıklarına başlanmıştır.

Batı Almanya'nın teklifinin arkasında da Altemur Kılıç'ın girişimleri vardır. Kılıç, Eylül 1963'te Bonn'a Müşavirlik göreviyle atanmıştır. Kılıç, bu göreve atanmasının temel nedeninin "Alman makamlarıyla Türkiye'ye televizyon kurulmasını müzakere etmek" olduğunu belirtmektedir. Almanya yalnızca radyo konusunda yardım etme niyetindedir, ancak Kılıç bulunduğu girişimlerle buna televizyon yardımını da eklettiğini söylemektedir (2005: 241, 284-285). Ayhan Çilingiroğlu, Batı Almanya'nın Türkiye'ye kalkınma adına teknik yardım yapma fikrinin 1950'lerde netlik kazandığını, bunda Doğu Bloku karşısında Batı Bloku'na yönelen ülkeleri kaybetmek istemeyen ABD'nin önemli bir rolünün olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Alman şirketleri 1950'lerin başlarından itibaren Türkiye'den büyük kazançlar elde etmiş ve bunun karşılığında Türkiye'ye hemen her zaman eskimiş teknolojileri pazarlamışlardır. Siyasi kadroların hesapsızlığı ve hemen her yeni yatırıma siyasi propaganda vasıtası olarak bakmaları bu durumu perçinlemiştir. Bu çerçevede Batı Almanya, teknik yardımlar konusunda da, bir taraftan ABD'nin bu yöndeki isteklerine cevap verir görünmüş, diğer taraftan da öncelikli olarak kendi şirketlerine yeni pazarlar yaratma hedefini gözetmiştir (2010: 116-117). Ancak, DPT'nin itirazlarına rağmen, televizyon konusunda yardım yapılması taleplerinin Türkiye'den gitmesi bu konuda yalnızca uluslararası sermaye çevrelerinin değil, Türkiye'de benimsenen sanayileşme politikaları çerçevesinde yeni ve güçlü pazarlar yaratılmasını isteyen yerli sermaye çevrelerinin ve benimsenen çarpık sanayileşmeyi teşvik eden iktidarların da etkin olduğunu göstermektedir. Kılıç'ın DPT'ye rağmen Bakanlar Kurulu'nun eğitim amaçlı televizyona izin vermesini anlatırken söylediği, "TV arka kapıdan hülle ile gelecekti" sözleri bu durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır (2005: 286).

1960'lar Türkiye'de bir yandan yayıncılığın yeni bir gelişim aşamasına girişine, diğer yandan da radyo ve televizyonun kurulmakta olan elektronik endüstrisinin en temel metalarına dönüşmesine tanıklık etmiştir. Türkiye'de sermayenin sanayi kesimine kaymaya başladığı bu dönemde, elektronik sanayinin güçlenmesinde öncü rol oynayacağı düşünülen radyo ve televizyon alıcı üretiminin teşvik edilmesi ve desteklenmesi yönünde talepler de yükselmeye başlamıştır. Ayrıca bu alanın büyük bir kâr potansiyeli taşıdığı sermaye çevreleri tarafından çoktan fark edilmiştir. Yazgan, 1964'deki sanayi ve işyerleri sayımından elde edilen verilere göre sektörde artık değer oranının % 29,6 olarak hesaplandığını, bu rakamın alanın büyük ve orta boy sanayici

için çoktan kârlı bir hale geldiğini net bir biçimde gösterdiğini belirtmektedir (1976: 32). Bu taleplere yanıt olarak 14 Nisan 1964 tarihli *Montaj Sanayi Talimatı* yürürlüğe sokulmuştur. Ancak, bu talimatnamede henüz televizyona yer verilmemiştir. Bununla birlikte, yerli sermayenin televizyon alıcı üretimine yönelik ilgisi bu dönemde yoğunlaşmıştır. Kılıç, o günlerde, Vehbi Koç'un kendisini ziyaret ettiğini ve "Söyle bakayım, bu TV dediğin nasıl bir iştir? Biz bu işe girelim mi?" diye sorduğunu aktarmaktadır (2005: 287). Ayrıca, korumacı politikalarla ve teşviklerle desteklenen yerli sanayinin iç pazara dönük ithal ikameci politikaları uluslararası sermayenin çıkarlarına da ters bir uygulama değildir. Dolayısıyla bu kesimler tarafından da desteklenmektedir (Keyder, 2003: 316). Bu bağlamda, 1960 yılında radyo montaj sanayini faaliyete geçirerek işe başlayan yerli sermaye, televizyon montaj üretimini başlatmak için de hazırlıklar yapmakta ve hükümetin kendileri için gerekli ortamı yaratmasını beklemektedir (DPT, 1977: A-1).

Almanya ile Türkiye arasında 9 Nisan 1963'te imzalanan "Teknik Yardım Anlaşması"na karşın, televizyon çalışmalarına başlanabilmesi için birkaç yıl daha beklenecekti. TRT Kanununun hazırlanması, kabulü ve bu doğrultuda, radyoları ve kurulması planlanan televizyonu yeni bir idari yapıya kavuşturan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun faaliyete geçmesi 1964 yılının sonunu bulacaktı. Kurulduktan kısa bir süre sonra eleştirilere ve iktidarın baskılarına maruz kalmaya başlayan TRT'nin televizyon konusuyla ilgilenmesi daha da imkânsız bir hal alacaktı. Ayrıca, TRT'nin halletmesi gereken öncelikli konu radyolardı. Dolayısıyla bu süreçte televizyon bir süre daha geri planda kalacak ve televizyon stüdyosunun kurulup ilk çalışmalara başlanması 1966 yılında gerçekleştirilebilecekti. Bu kapsamda, Almanya'nın teknik yardımı ile gelen ekipmanlar Mithatpaşa Caddesi'nde kiralanmış bir binanın bodrum katına kurulmuştur ve gerek yayın çalışmaları, gerekse 1971'e dek süren deneme yayınları buradan gerçekleştirilmiştir (TRT, 1966: 114).

TRT, televizyon stüdyosunu kurup kapalı devre deneme yayınları yapmaya başlarken televizyonun kurulup kurulmaması konusu da tartışılmaya devam etmektedir. Bu sefer konu İkinci Beş Yıllık Plan hazırlanırken gündeme gelmiştir. Artık İkinci Plan'da televizyona yer verilmesi ve bunun için bütçe ayrılması gerektiği sıklıkla gündeme getirilmeye başlanmıştır. 1960'ların ikinci yarısında Türkiye'de televizyon şebekesinin kurulmasının zaruri olduğu, ülkede bir televizyon şebekesi olmamasına rağmen televizyon alıcısına sahip hanelerin bulunduğu ve özellikle sınır bölgelerinde insanların komşu ülkelerin televizyon yayınlarını izlediği daha yoğun bir biçimde dile getirilmeye başlanmıştır (Milliyet, 12.04.1967: 1, 7; Milliyet, 23.04.1967: 2). Böylece uzun yıllar radyo şebekesinin genişletilmesi için gündeme getirilen ulusal kaygılar ve millî güvenlik vurguları, televizyonun kurulma gerekçeleri arasında da

yerini almıştır. Tam da bu dönemde, televizyonun öncelikle eğitim imkânlarından yoksun bölgelerde, özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde, kurulması gerektiği fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır (DPT, 1966: 223). Bu çerçevede, televizyon yalnız halkın eğitiminde değil, ulusal bilincin aşılmasında da etkin bir araç olarak kullanılmak istenmektedir.

Bu dönemde televizyonun baş savunucusu AP hükümeti olmuştur. Ordunun siyasete doğrudan müdahil olmaktan uzaklaştığı bir dönemde iktidara gelen AP'nin önündeki engeller de kalkmıştır. Böylece, daha koalisyon hükümetleri döneminde savunduğu projeleri hayata geçirmesinin önünde de bir mani kalmamıştır (Eroğul, 2003: 147). Başbakan Süleyman Demirel tam da bu dönemde “Türkiye’de televizyonun artık bir zaruret haline geldiğini” sık sık dillendirmeye başlamıştır (Milliyet, 14.04.1967: 1). AP'nin İkinci Plan’a dahil etmek istediği köprü ve televizyon projeleri bu dönemin en çok tartışılan girişimleri olmuştur. Demirel hükümetinin bu girişimleri İkinci Plan’da karşımıza çıkan ve bundan sonraki süreçte de gerek siyasilerin, gerekse plancıların zihnine yerleşen “Ülkeyi bir ‘Projeler Türkiye’si’ gibi görme alışkanlığı”nın en somut örneklerinden olmuştur (Kuruç, 2010: 360).⁴

Televizyonun konusunda daha *İkinci Plan Radyo Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu*’yla DPT’nin görüşlerinin değiştiği ve televizyonun kurulmasını desteklediği görülmektedir. İkinci Plan’da televizyona yer verilmesi de bunun bir yansımasıdır. Ancak, yine de, televizyonun ciddi bir mali külfet ve döviz kaybına neden olacağına da farkında olduğu ve bunun giderek mali sıkıntılara sürüklenen bir ülkede tedirginlik yarattığı açıkça görülmektedir. Birinci Plan’ın aksine, İkinci Plan’la hükümetin isteklerine uyum gösteren DPT her ne kadar televizyon konusunda da hükümeti desteklese de hala tereddütleri olduğunu göstermektedir. 27 Mart 1967 tarihli Cumhuriyet gazetesinde DPT Müsteşarı Turgut Özal’ın söyledikleri bunun açık göstergesidir: “TV konusunda bazı endişelerim var. Böyle bir kuruluş evvela büyük mikyasta ithalata ve dolayısıyla büyük döviz harcamalarına sebebiyet verecektir” (aktaran Öngören, 1974/1976: 135). Bununla birlikte, yeni dönemde iktidar planlamanın da mantığını değiştirmeyi başarmış ve sosyal hedefler geri plana itilmiş, özel kesimi desteklemeyi ön plana çıkarmış ve planlamayı projelere hapsederek, teşvik ve sübvansiyonlarla zengin yaratma yolunu politikaların temelinde oturtmayı başarmıştır (Boratav, 2005: 127;

---

⁴Türkcan, Demirel’in İkinci Plan’ı çok sevdiğini ve onunla iftihar ettiğini belirtmekte ve Demirel’in İkinci ve Üçüncü Plan’a dair söylediği şu cümleleri aktarmaktadır: “İkinci Plan, Türkiye’nin en iyi Plan’ıdır. Onu biz yaptık. Üçüncü’yü de biz yaptık. İkincisi çok güzel bir plandır; Türkiye’yi bir şantiye haline getirmiştir. Tabii, Üçüncü’yü biz yaptık, ama uygulayamadık” (2010: 104, 108)

Küçük, 1975: 298-299; Kuruç, 2010: 360). Dolayısıyla, DPT de hükümetlerin popülist politikalarla sarıldığı ve hiçbir altyapı hazırlığı ve planlama yapmadan önerdiği yatırımlara itiraz etmemiştir. DPT'nin televizyon konusundaki görüşlerindeki değişim de bunun açık bir göstergesi niteliğindedir.

Bu tartışmalar sürerken, bir yandan da firmalar televizyon alıcı endüstrisine yönelmeye başlamışlardır. Daha 1966'da gazetelerde televizyon reklamları yer almakta, firmalar promosyon olarak televizyon alıcı cihazı dağıtmaktadır (Milliyet, 22.08.1966; 05.09.1966).⁵ Dolayısıyla, yerli sermaye çoktan uluslararası şirketlerle bağlantılar kurmuş ve televizyon üretim hazırlığına başlamıştır. AP hükümetinden beklenen ise kısa sürede bu pazarı yaratacak ortamı hazırlamaktır. Ancak bu beklentiler de uzun süre karşılanmayacak, iç üretim ve yerli sanayinin desteklenmesi adına yürürlükte olan ithal kotası uygulaması sermayenin gerekli parçaları ithal ederek ya da patent anlaşmaları yaparak üretime geçmesini engelleyecektir. Tıpkı televizyon şebekesi gibi, endüstrisi de ancak 12 Mart 1971 sonrası dönemde istediği ortama kavuşacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'de bazı şirketler televizyon istasyonu kurulmadan önce, televizyon üretimine başlamıştır. Türkiye'ye televizyon alıcısı parçalarının ithal edilmesinin yasak olduğu bu dönemde, televizyon üretimi için doğrudan bir fabrika kurulmamasına karşın asıl işi radyo alıcısı üretimi olan fabrikalar, sınırlı sayıda olmakla birlikte, ilk televizyon alıcı cihazı üretimlerini gerçekleştirilmeye başlamışlardır (Tuğrul, 1975: 143). Kısa süre sonra ise Philips Türkiye'deki radyo fabrikasında ürettiği ilk televizyon cihazını satışa çıkarmıştır. Bu çerçevede, televizyon üretimini başlatan da 1967'de Türk Philips San. A.Ş. olmuştur (Hüner, 1978: 53; Milliyet, 17.05.1967). Bu arada, 1968 yılında Ticaret Bakanı Ahmet Türkel, yeni bir sanayi kolunu oluşturacak televizyonun imalinde kullanılacak gerekli maddelerin ithali için 200 bin dolar ayrıldığını, bu paranın Sanayi Bakanlığı Montaj Sanayi Yönetmeliği'nde yapılacak değişiklikten sonra kullanılabileceğini açıklamıştır (Milliyet, 04.07.1968: 7). Ancak, AP hükümeti televizyonu Montaj Sanayi Talimatına dahil etmemiş, dolayısıyla üretimleri yasal bir zemine oturtacak adımı atmamıştır. Yine de, Philips'in yanı sıra 1968'de Cihan Adi Komandit Ort., 1969'da ise Elektroakustik San. ve Tic. A.Ş. kurularak iki firma daha televizyon üretimine geçmiştir (Hüner, 1978: 53).

---

⁵Televizyona yönelik ilginin artırılması ve böylece bir pazar yaratılması çabası radyonun kurulduğu dönemleri anımsatmaktadır. Radyo yayınlarını başlatan TTTAŞ, radyo alıcılarının satışına da yönelmişti. Daha o yıllarda, şirket radyoya olan ilgiyi arttırmak için çekilişle radyo dağıtmaya başlamıştı (Akıllıoğlu vd., 1990: 11-12).

İkinci Plan'a dahil edilen televizyon için bir yandan planlama çalışmaları sürerken, diğer yandan da TRT Televizyon Eğitim Stüdyosu 1 Ekim 1967'de kapalı devre yayınlara başlamıştır. Bu tarihten itibaren her cuma günü deneme yayınları yapılmıştır (Aziz, 1999: 23; Öngören, 1974/1976: 138). Kurs ve kapalı devre yayın denemeleri sürerken TRT Yönetim Kurulu, Program Dairesi yöneticisi Öngören'e bile haber vermeden, Ankara Televizyonu Deneme Yayınlarının 31 Ocak 1968'de başlatılmasına karar vermiştir. Bu nedenle, henüz gerekli hazırlıklar tamamlanmadan yayınlara başlanmıştır (Cankaya, 2003: 76; Öngören, 1975: 29). Ancak, hükümetin televizyon yayınlarının başlatılması için ortaya koyduğu istek kısa sürede yerini hayal kırıklığı ve TRT ile girilen ciddi bir çatışmaya bırakacak, tüm girişimlere rağmen televizyon uzun yıllar yalnızca Ankara'dan deneme yayınları yapmaya mahkûm edilecektir.

İç pazarı canlandıracak ve sanayinin gelişmesine hizmet edecek bir tüketim aracı olarak görülmenin yanı sıra, 1960'ların canlanan toplumsal ve düşünsel ortamında, emekçi sınıflar giderek daha fazla bilinçli ve örgütlü bir yapıya kavuşurken, Batı toplumlarında "tüketimi arttırıcı, boş zamanı dolduran ve bireyselliği teşvik eden bir araç" olarak rüşünü ispat eden televizyon (Hickethier, 2008: 74-75), Türkiye'de de emekçi sınıfların politikleşmesini engelleyecek ve siyasi amaçlara hizmet edecek bir araç olarak kullanılabilirdi. Dolayısıyla AP iktidarı televizyonu hararetle savunmaktaydı. Ancak, 1960'ların sonunda içine girilen ekonomik ve siyasi kriz ortamında AP'nin bu adımları atması mümkün olmayacaktır. Özellikle burjuvazi içinde yaşanan bölünme ve bu durumun iktidar partisindeki yansıması AP'yi uğraşması gereken daha büyük sorunlarla karşı karşıya bırakacak, bu süreçte AP bir türlü beklenen adımları atmayacaktır (Küçük, 1975: 88; Zürcher, 2007: 367). İktidar özerk TRT ile girdiği mücadelede televizyonu da ikinci plana itecektir. Televizyonu yaygınlaştırmadan önce, onu kontrol altına alacak tedbirlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ancak, içine sürüklenen krize çözüm üretemeyen AP iktidarı bu konuda da sürekli gündemde tuttuğu yasal değişiklikleri hayata geçiremeyecektir. 1960'ların sonunda ülkenin içine girdiği kriz ortamı, dış borç temin edilememesi ve dolayısıyla yatırımlar için gerekli döviz tahsisi yapılamaması da televizyon şebekesinin kuruluşunu geciktiren temel unsurlardan olacaktır. Dolayısıyla, gerek montaj sanayi talimatındaki değişiklik, gerekse televizyon şebekesi kurulması yönünde ilk büyük yatırımların yapılmaya başlanması, yasal değişikliklerle özerk TRT'ye son verilen ve gerçekleştirilen tasfiyelerle radyo ve televizyonun kontrol altına alındığı 12 Mart sonrası dönemde gerçekleşecektir.

Sonuç

Türkiye'de televizyon, daha kurulmadan eğitim, kalkınma ve millî güvenlik vurgularıyla yan yana anılmış, yönetici sınıflar tarafından gelecekte içinde kalması planlanan sınırlar tayin edilmiştir. 1950'lerin başından 1968'de düzenli televizyon yayınlarının başlatıldığı döneme kadar geçen sürede, her açıdan çok zayıf bir radyo teşkilatına sahip olan Türkiye'de, ısrarla televizyonun kurulması konusunun gündemde tutulması ve bu yönde girişimlerde bulunulması dikkat çekicidir. Bu uzun süreç incelendiğinde, televizyon ihtiyacının yaratılmasında siyasi beklentiler ve uluslararası ve yerli sermayenin pazar arayışlarının gereksinimlerden önce geldiği açıkça görülmektedir. DP döneminde de, 27 Mayıs darbesi sonrası dönemde de televizyonun kurulması yönünde ortak bir görüş birliği söz konusu olmuştur. Ancak, DP iktidarının plansızlığı ve kısa sürede içine sürüklendiği kriz ortamı, 27 Mayıs sonrasında iktidarların yapısı ile planlama arasındaki uyumsuzluk ve bunun ortaya çıkardığı çelişkiler ve yaşanan hızlı bir değişim sürecinin ortaya çıkardığı sınıfsal çelişkiler televizyon için gerekli planlamanın yapılıp yatırımların gerçekleştirilmesini engellemiştir. Bu çerçevede, Türkiye'de televizyon yayıncılığının teknik açıdan plansız programsız bir biçimde ve ciddi imkânsızlıklar içinde başlatıldığını söylemek mümkünken, aynıını toplumsal ve siyasi açıdan söylemek mümkün değildir. Her ne kadar televizyon yeni bir teknoloji olsa da, yönetici sınıfların televizyondan beklentileri yeni değildir. Bunlar, radyo yayıncılığından devralınan beklentilerdir ve henüz kurulmamış olan televizyon yayıncılığının sınırlarının çizilmesinde de önemli bir rol oynamışlardır.

Kaynakça

- Adaklı, Gülseren (2006), *Türkiye'de Medya Endüstrisi*, (Ankara: Ütopya).
- Adamou, Christina, Isabelle Gaillard ve Dana Mustata (2008). "Institutionalising European Television: The Shaping of European Television Institutions and Infrastructures", Bignell, Jonathan ve Andreas Fickers (Der.), *A European Television History*, (Oxford: Wiley-Blackwell): 79-101.
- Ahıska, M. (2005), *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, (İstanbul: Metis).
- Ahmad, Feroz (1983), "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 7, 1991-1998.
- Ahmad, Feroz (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, (İstanbul: Hil Yayın).

- Aksoy, Muammer (1960), *Partizan Radyo ve DP*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası).
- Ataay, Faruk (2006), *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, (Ankara: De-Ki).
- Bener, Fuat Münir (1941), "Radyomuz 15 Yaşında", *Radyo*, C.1, Sayı: 1.
- Briggs, Asa ve Peter Burke (2011), *Medyanın Toplumsal Tarihi: Gutenberg'den İnternet'e*, (İstanbul: Kırmızı Yayınları) (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal ve Erkan Uzun).
- Boratav, Korkut (2005), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, (Ankara: İmge).
- Boratav, Korkut (2010), *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, (İstanbul: Yordam Kitap).
- Boratav, Korkut (2011), "İktisat Tarihi (1908-1980)", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Akşin, S. (der), (İstanbul: Cem Yayınevi).
- Cankaya, Özden (2003), *TRT: Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi 1927-2000*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Crowley, David ve Paul Hyer (2010), *İletişim Tarihi: Teknoloji, Kültür, Toplum*, (Ankara: Phoenix Yayınları) (Çev. Berkay Ersöz).
- Curran, James ve Jean Seaton (2003), *Power Without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain*, (London; New York: Routledge).
- Çilingiroğlu, Ayhan (2010), "Ayhan Çilingiroğlu'nun Hatıralarında Planlama'nın Kuruluşu", Ergun Türkcan (Haz.), *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 113-153.
- DPT (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967* (Ankara).
- DPT (1966), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo-Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (Ankara).
- DPT (1967), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972* (Ankara).
- DPT (1971), *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo ve Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (Ankara).
- Erder, Necat (2010), "Türkiye'nin İlk Planlama Deneyimi", *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, Ergun Türkcan (Haz.), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 229-243.
- Elsner, Monika, Thomas Müller ve Peter M. Spangenberg (1990), "The Early History of German Television: the slow development of a fast medium", *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 10 (2): 193-219.
- Eroğul, Cem (2003), "Çok Partili Düzenin Kuruluşu", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick, I. C. ve Tonak, E. A. (der.) (İstanbul: Belge Yayınları), 112-158.
- Esgün, İbrahim (1943), "Uzaktan Görüm: Televizyon", *Radyo*, 2 (17): 6-7.
- Hendy, David (2003), "Television's Prehistory: Radio", *The Television History Book*, Hilmes, M. (der.), (London: British Film Institute): 4-7.
- Hickethier, Knut (2008), "Early TV: Imagining and Realising Television", Bignell, Jonathan ve Andreas Fickers (Der.), *A European Television History*, (Oxford: Wiley-Blackwell): 55-79.
- Hilmes, Michele (2003), *The Television History Book*, (London: British Film Institute).
- Hüner, N. (1978), *Dayanıklı Ev Tüketim Malları Araştırması: Televizyon*, (İstanbul: TSKB Araştırma Müdürlüğü).

- İGEME (1973), *Türkiye'de Elektrik Makina Cihaz ve Malzemeleri ile Elektronik Sanayi ve İhraç Olanakları*, (Ankara: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi).
- Jeanneney, Jean-Noel (2009), *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, E. Atuk (çev.), (İstanbul: YKY).
- Keyder, Çağlar (2003), "İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950-1980", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick, I. C. ve Tonak, E. A. (der.), (İstanbul: Belge Yayınları): 310-325.
- Keyder, Çağlar (2007), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Kılıç, Altemur (2005), *Kılıç'tan Kılıç'a*, (İstanbul: Remzi Kitabevi).
- Kivanç, Halit (2002), *Telesafir: Bizde TV Böyle Başladı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi).
- Kocabaşoğlu, Uygur (2010), *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Kocaçimen, Ferda (1947), "İngiltere'de ve Amerika'da Televizyon", *Radyo*, 6 (68): 15.
- Kuruç, Bilsay (2010), "Bir Planın Anatomi Politığı: Dördüncü Plan'ın Hazırlanışı ve Sonu", *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, Ergun Türkcan (Haz.), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 357-410.
- Küçük, Yalçın (1975), *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, (İstanbul: Bilim Yayınları).
- Küçük, Yalçın (2010), "Sol'da Bir Attila Sönmez", Ergun Türkcan (Haz.), *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 83-97.
- Manyas, Nezih (1943), "Televizyonun İstikbali", *Radyo*, 2 (24).
- Manyas, Nezih (1946), "Televizyon Yine Başladı", *Radyo*, 5 (56): 15.
- Murdock, Graham (2005), "Public Broadcasting and Democratic Culture: Consumers, Citizens, and Communards", *A Companion to Television*, J. Wasko (der.), Blackwell.
- Murray, Matthew (2003), "Establishment of the US Television Networks", *The Television History Book*, Hilmes, M. (der.), (London: British Film Institute): 35-39.
- Nerone, John (2006), "Approaches to media history", Angharad Valdivia (Der.), *A Companion to Media Studies*, (Oxford: Blackwell).
- Nureddin, Vala, "Televizyon İhtiyacımız", *Cumhuriyet*, 31.08.1956.
- Oskay, Ünsal (1971), *Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon*, (Ankara: Sevinç Matbaası).
- Öngören, Mahmut Tali (1975), "TRT Televizyonunda Yasaklar", *Elektrik Mühendisliği*, c.19, s. 217, s. 29-36.
- Öngören, Mahmut Tali (1974/1976), "Ankara Televizyonu 1968", *AÜ. SBF. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık*, Ankara: SBF.
- Öngören, Mahmut Tali (2002), "Ben Mahmut Tali Öngören... (1998 yapımı "Ah Gözyaşım Ülke" belgeselinde MTÖ'nün konuşmalarının deşifre metni)", Metin Aksoy (Der.), *Tek Başına Orkestra: Mahmut Tali Öngören*, (Ankara: TİHV Yayınları).
- Pedersen, Paul Trier, Ernst Becher ve Andre Gervais (1971), *Türkiye: Televizyon Gelişimi İçin Plan*, (Paris: UNESCO).
- Savran, Sungur (2010), *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri 1908-1980*, (İstanbul: Yordam).
- Serez, Naci (1949), "Televizyon Sahasında Yenilikler", *Radyo*, Mart 1949, 8 (87): 13.

- Sönmez, Attila (2010), "Kendi Anlatımıyla Attila Sönmez" Ergun Türkcan (Haz.), *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 5-27.
- Şenyapılı, Önder (1978), "TV'nin on yılına toplu bakış", *Milliyet Sanat*, sayı:264, s. 3-5.
- Tezel, Rıdvan, "Televizyonun Seçim Mücadelelerinde Rolü", *Cumhuriyet*, 22.03.1954: 5.
- Timur, Timur (2003), "Osmanlı Mirası", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, I. C. Schick, ve E. A. Tonak (der.) (İstanbul: Belge).
- TRT, *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1966 Yılı Çalışma Programı ve Bütçesi*.
- TRT, *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1972 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu*.
- Tuğrul, Semih (1975), *Türkiye'de Televizyon ve Radyo Olayları*, (İstanbul: Koza Yayınları).
- Tunçay, Mete (1983), "Siyasal Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul: İletişim, s. 1967-1990.
- Türkcan, Ergun (2010), "DPT'nin Kuruluşu: Tarihi Bilgiler, Belgeler, Tinbergen ve Koopman'ın Katkıları Ergun Türkcan (Haz.), *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 153-187.
- Williams, Raymond (2003), *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*, Türkbağ, Ahmet Ulvi (çev.), (Ankara: Dost).
- Winston, Brian (2003), "The Development of Television", *The Television History Book*, Hilmes, M. (der.), (London: British Film Institute): 9-12.
- Yazgan, Kaya (1976), "Türkiye Elektronik Sanayiine Ekonomik Açından Bir Bakış", *Elektrik Mühendisliği*, c.20, s. 229: 30-33.
- Zürcher, Erik Jan (2007), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (İstanbul: İletişim).